

STARČEVIĆEVA *RIČOSLOVICA* – 190 GODINA POSLIJE

Branka Tafra

Uvod

Hrvatski se jezikoslovci često okreću prošlosti koja je nepresušno vrelo njihovih znanstvenih istraživanja. Potrebno je ponekad preispitati koji je smisao tih istraživanja i čemu ona služe osim popunjavanju podatkovnih povijesnih baza. Jesu li nam potrebna jezikoslovna iskapanja kad su tolika suvremena jezična pitanja neriješena, neistražena i neopisana, od dijalektoloških, preko supstandardnih do normativnih, s pravom se trebamo zapitati. Svakako jesu ako se ne ostane samo na razini opisa i zaključka da je netko nešto napisao o jeziku prije sto ili tristo godina, nego se zaroni u dubinu i istraži temeljito svako djelo stavljajući ga u odnos prema cijeloj jezikoslovnoj okomici, onodobnomu jezikoslovlju, ali i prema našoj jezikoslovnoj suvremenosti.

Nepuna dva stoljeća nakon što je objavljena *Nòva ricsòslovica ilirieska* (dalje *Ričoslovica*) Šime Starčevića pojavio se njezin pretisak s popratnom raspravom (Tafra 2002.). Pri njezinu pisanju pokazalo se da, unatoč opsežnoj literaturi, o tom jezikoslovcu znamo vrlo malo. Nisu pouzdani svi podaci, ne zna se točan popis njegovih djela, neka se navode pod pogrešnim naslovom, a o glavnom djelu, *Ričoslovici*, samo je dobro analiziran opis novoštokavskoga naglasnoga sustava i s tim u vezi istaknuto njegovo prvenstvo u odnosu na Daničića i Karadžića. Čak je i činjenica da je to prva gramatika hrvatskoga jezika napisana hrvatskim jezikom kasno uočena (Tafra 1993.: 18). Može li današnji osvrt na tu gramatiku biti išta drugo nego opis Starčevićeva gramatičkoga opisa? U spomenutoj su raspravi otkriveni pravi mali jezikoslovni dragulji, dio kojih ćemo u ovom radu razraditi i omjeriti prema suvremenim jezikoslovnim spoznajama. Činimo to uvjereni da Šime Starčević zaslužuje našu veću istraživačku pozornost.

Napomena o životu i djelu

Poznato je da se Šime Starčević rodio u Žitniku 1784. i da je umro u Karlobagu 1859., gdje je veći dio svoga života proveo kao svećenik. Djelatnost mu se može podijeliti u dva razdoblja, prvo, u kojem je objavio svoje glavno djelo, *Ričoslovicu* (1812.)¹, rezultat je naredba francuskih vlasti u Ilirskim provincijama na početku

1 Iste je godine izašla i *Mozin Nòva ricsòslovica iliriesko-francèzka*, prijevod francuske gramatike s njemačkoga. Budući da na naslovnici stoji samo prezime autora, u našoj se literaturi pisalo o Mozinovoj gramatici. Riječ je o gramatici *Französische Sprachlehre*, a autor joj je opat Dominique Joseph Mozin, gramatičar i leksikograf francuskoga i njemačkoga jezika u 19. st.

drugoga desetljeća 19. st., a drugo je oko polovice stoljeća potaknuto raspravama o pravopisu i jeziku koje su se vodile u *Zori dalmatinskoj* i *Glasniku dalmatinskom*. Riječ je o gramatičkim (*Ričoslovje*) i slovopisnim člancima. Ostala djela, uglavnom nabožna, nemaju veću važnost za hrvatsko jezikoslovlje.

Starčević je bio vjerojatno najdosljedniji predstavnik ikavskoga književno-jezičnoga izraza i slovopisa koji se obično naziva slavonskim. Dok su ikavski pisci, neki više, neki manje, u svoje tekstove unosili i jekavizme, često kao dubletne ostvaraje, i dok su mnogi pisci imali različite grafeme za iste foneme ili s vremenom prelazili iz jednoga slovopisa u drugi, Starčević se zalagao za jedinstven književni jezik novoštokavske ikavske osnove, bez miješanja raznodijalektnih jezičnih elemenata i bez mijenjanja slovopisnoga uzusa. On je svjestan da književni jezik treba funkcionirati po svojim zakonima, a zakoni moraju biti jasni i ne smiju se stalno mijenjati. Pripisivali su mu tvrdoglavost i konzervativnost zbog toga što nije htio prihvatiti slovopisnu i jezičnu normu zagrebačke filološke škole, kojoj su se s vremenom priklonili i kajkavci i zaderski književnojezični krug, a zapravo je on branio onaj tip književnoga jezika i slovopisa koji je dotad bio najzastupljeniji i najizgrađeniji. Ikavski su pisci bili u većini, a osim te brojčane premoći Starčević je imao i svoj jezikoslovni razlog. Smatrao je da svatko treba pisati onako kako govori, a da se učeni ljudi trebaju dogovoriti koji je najispravniji izgovor, dakle što će biti jezična i pravopisna norma u književnom jeziku. Premda su se 1820. godine “učeni ljudi” u Zadru dogovorili o slovopisu (Vince 1960), Starčević ih ipak nije poslušao, jer je smatrao da među latinska slova ne treba miješati druga. Uostalom, dalmatinski se slovopis i nije mnogo razlikovao od slavanskoga, razlika je bila samo u dva grafema, umjesto slavanskoga *cs /č/* rabilo se *ç*, “repató”, kako ga zove Starčević, i umjesto *sh /š/* rabilo se *ſ*. Da je prihvaćao slovopisne promjene, morao bi sa slavanskoga preći na dalmatinski i na kraju na ilirski, što je za jedan životni vijek jako velika promjena. Iznenadujućom je žestinom pisao protiv zagrebačkoga “rogatoga” pravopisa i njegovih “osamarenih” slova, odnosno protiv dijakritika, kojima je pridjevao pogrdne nazive, među ostalim i “driskotine muhah”. Zalažući se za ikavicu, napadao je nemilosrdno “krabonosno” *ě*. S tim je samo branio svoje pravo da njegovi tekstovi budu čitki. Čak i onda kad je morao pristati da njegove članke tiskaju drugim slovopisom, tražio je da mu barem potpis ne mijenjaju, da ostane isti kao što je bio u prvim njegovim djelima (Shime Starčević).

Jezikoslovni vrhunci

Prije nego što otvorimo korice hrvatske gramatike, treba istaknuti dvije činjenice u vezi s njezinim autorom. Starčević se obrazovao za svećenika te se jezikoslovnim radom bavio usput. Gramatiku je pisao vrlo mlad, “u nezriloj

viku od dvadeset i sedam ne svarshenih godinah”² (*Ričoslovica*, str. 113). Unatoč tomu ocijenjen je kao “najznatnije lice naše književnosti u dopreporodno doba” (Drechsler 1912.: 436). Mogli bismo to precizirati i ustvrditi da je bio najbolji gramatičar, što ćemo pokazati na nekoliko primjera iz njegove gramatike. No, najprije dvije-tri riječi o Starčeviću slovoписu. Kad se on usporedi s gajicom, nema ni jednoga argumenta koji bi činio gajicu savršенијim slovnim sustavom. Gajev slovni prijedlog u *Kratkoј osnovi horvatsko-slavenskoga pravopisa*na iz 1830. godine ne odnosi se na štokavski fonološki sustav pa se sa Starčevićuim slovoписom mogu usporediti tek Gajevi prijedlozi iz *Pravopisza* (*Danica*, 1835., br. 10).

Gaj:

grafemi	c	č	ć, tj	dj, gj	–	lj	nj	s	š	z	ž	ě	er
fonemi	/c/	/č/	/ć/	/ǰ/	/ǰ̣/	/lʲ/	/nʲ/	/s/	/š/	/z/	/ž/	/č̣/	/ṛ/

Starčević:

grafemi	c	cs	ch, tj	dj, gj	cx	lj	nj	s	sh	z	x	ě	ar
fonemi	/c/	/č/	/ć/	/ǰ/	/ǰ̣/	/lʲ/	/nʲ/	/s/	/š/	/z/	/ž/	/i/	/ṛ/

Gaj nema grafem za fonem /ǰ̣/, a Starčević ga ima. Obojica imaju po dva grafema za foneme /ć/ i /ž/ zbog morfonološkoga pravopisa. Početno (do 1838.) ilirsko razlikovanje parova dvoslova *dj*, *lj*, *nj* i *tj* s točkom i s crticom na slovu *j*, ovisno o tom jesu li označivali dva fonema (s točkom: *j*) ili jedan nastao jotacijom (s crticom: *j*), bilo je suvišno jer je književni izgovor bio propisan s jotacijom, dakle samo *veseļe*, *imañe*, a bez jotacije je bio dijalektni izgovor, “provincijalizam”, kako je znao reći Babukić. Uvođenje tih alografa nije funkcionalno ni zbog primjera s najnovijom jotacijom jer je nema u novoštokavskim govorima koji su bili osnova “ilirskoga” književnoga jezika, dakle isti je grafem u njihovu slovoписu bio dvoznačan, u *platja* je označivao fonem /ć/, a u *tjerati* foneme *t + j*. Starčevićev je slovoпис potpuno funkcionalan uz samo jednu iznimku koju je i on uočio. Dvoslov *sh* /š/ može doći kao početni dvofonemski skup, npr. *shodnost*. Za takve slučajeve Starčević propisuje pisanje apostrofa: *s'hod-*

2 U citatima su izostavljeni naglasci jer se sad lako mogu vidjeti u pretisku.

nost, što pokazuje da je i te kako dobro poznao zakonitosti raspodjele fonema u hrvatskom jeziku, o čemu se u njegovo vrijeme nije još znalo.

Fonološka je vrijednost odraza staroga jata u Starčevića jednoznačna, ikavska, a u iliraca je mnogo složeniji fonološki status jata, jer se dopuštaju različiti odrazi, iako je književni samo jekavski, s tim da se u gramatičara nalaze sva tri odraza dugoga jata, jednosložni kao dvoglasnik i kao dvofonemska sekvencija *je*, i dvosložni (Tafra 1993.: 53–54). Pravilo je prema Starčeviću bilo jasno, tko izgovara *i*, neka ga i piše, tko izgovara *e*, neka ga piše itd., dakle jednostavnije i dosljednije. Temelj slovomisa trebaju ostati latinska slova, bez “šiljaka” i “rašalja”. S jezikoslovnoga stajališta Starčevićovo je rješenje bolje od ilirskoga, ali su ilirci zahvaljujući tom jednom slovu, *rogatom e*, uspjeli u kratko vrijeme pridobiti vrlo širok i raznovrsan krug pristaša za svoje planove književnojezičnoga ujedinjenja. Upravo je Starčevićeva dosljednost dokaz da se ljudi teško odriču svojih jezičnih i pravopisnih navika, pa je ilirski odabir bio vrlo mudar i uspješan.

Najbolje je istražen opis naglasaka u *Ričoslovici*.³ Prije Starčevića autori bilježe naglaske, nitko dosljedno, kao uostalom ni Starčević, ali je rijetko tko pisao o prozodijskim obilježjima i raspodjeli naglasaka. Starčević spominje Della Bellu, Appeninija, Filipovića i Stullija, ali od njih odstupa “po ništo” ne da bi što god htio “ludo izvesti, nego samo za jezik izvarstitu ucsiniti, i zakonim istinitim utemeljiti” (*Ričoslovica*, str. 113). Proučivši dotadašnja djela, ali i slušajući pažljivo kako se govori, Starčević je uspio proniknuti u zakone “glasomirja”. Iako su “mucnsi za naucsiti” (str. 112), daje pravila za raspodjelu naglasaka i zanaglasne dužine, što pokazuje da je ipak dobro u njih proniknuo. S tri uobičajena znaka, akutom, cirkumfleksom i gravisom, opisuje četiri naglasaka. Za kratkosilazni nema znaka, ali se iz valjana opisa može izvesti nulti znak za nj (Tafra 1993.: 61).

Dvije su glavne vrijednosti Starčevićeva akcentološkoga priloga, jedna je da je to prvi opis novoštokavskoga naglasaka, a druga je da je s fonološkoga stajališta toliko dobar da je Trubecki u svom znamenitom djelu *Osnove fonologije* (1960.: 220) istaknuo kako se iz Starčevićeva opisa, s kojim se upoznao zahvaljujući Ivšićevu prikazu (1912.), razabire da slog s uzlaznom intonacijom duže traje. Podudarnost shvaćanja našega gramatičara sa spoznajama praških fonologa, pogotovo ako se ima na umu da je riječ o samom početku 19. st., potvrda je jezikoslovne veličine Šime Starčevića, župnika iz Karlobaga.

Dio *Ričoslovice* o oblicima riječi u temeljima se ne razlikuje od drugih gramatika jer se sve naslanjaju na antičku podjelu riječi na vrste. Ono što Starčevića izdvaja svakako je opis nekih gramatičkih i semantičkih kategorija koje

3   Literaturu vidi u Tafra 2002.

su svojstvene pojedinim vrstama riječi. To se ponajprije odnosi na opis roda, zbirnosti i neodređenosti/određenosti. Kao što je Junković (1978.) ocijenio da je Starčevićev opis naglaska s fonološkoga gledišta bolji od opisa u većini suvremenih gramatika, može se reći jednako i za opis tih kategorija.

U hrvatskim se gramatikama, ali često i u literaturi, uobičajilo da se sklonidba imenica i njihov rod opisuju u jednom poglavlju. Kad se tomu doda da se nerijetko u opis upletao i spol referenta označena imenicom, nije čudno što su se izmiješali kriteriji i što se nailazi na mnoge pogrešne tvrdnje. Starčević prvo u različitim glavama obrađuje sklonidbu i rod. Rod ne određuje sklonidbeni tip, ni obratno. Kriterij za razredbu sklonidbenih tipova je G jd., a za rod je sročnost, u prvom redu s odredbenim riječima. Dalje razlikuje rod (*pleme*) kao gramatičku kategoriju i spol kao semantičko obilježje. Uz tri roda on razlikuje i tri spola. Treći, srednji, zapravo je neutralizacija spola jer se u imenica *dijete, jare* i ne zna koji je spol, odnosno može biti i ženski i muški pa je zato srednji, smatra Starčević. Bez tako jasnoga lučenja pojmova ne bi bilo ni valjana jezikoslovnoga opisa.

Odvojivši sklonidbu od roda, Starčević ispravno zaključuje da imenice na -a “spadaju na drugo prigibanje” (*Ričoslovica*, str. 31) bez obzira na to kojega su roda.⁴ O gramatičkoj kategoriji roda tako razmišlja neopterećen sklonidbom imenica. Dapače, on ide korak dalje izričući mišljenje da bi u hrvatskom jeziku trebala biti četiri roda. S tim je otvorio pitanje koje ni do danas hrvatske gramatike i jezikoslovna literatura nisu jednoznačno riješile. Riječ je o zbirnim imenicama općenito, a posebice o imenicama tipa *djeca*, o kojima postoji prilično mnogo raznih mišljenja. Dovoljno je otvoriti Anićev rječnik i pogledati gramatičke odrednice vrste riječi uz zbirne imenice pa se uvjeriti da sa zbirnim imenicama nije sve jasno. *Vlastela* ima odrednicu ženskoga roda, *lišće* i *granje* srednjega, *telad*, *pilad*, *ždrebad* srednjega, *momčad* ženskoga, a *braća*, *djeca* i *gospoda* nemaju odrednicu vrste, nego samo odrednicu da su zbirne. U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*, koji je izrađen na osnovi Anićeva, ostala je ista zbrka s neočekivanim pogreškama: *pilad* i *ždrebad* su srednji rod, *telad* i nije nova riječ, nego se nalazi u zoni morfoloških podataka, *djeca* su srednjega roda s napomenom da se ta imenica sklanja kao *žena* u jednini, imenica *braća* nema odrednicu roda, a samo su imenice *gospoda* i *vlastela* pravilno određene kao ženski rod. U svim tim slučajima rod zaista nije sporan.

Stari su gramatičari, pa i Starčević, rod određivali sintaktički uz pomoć pokazne zamjenice *ovaj*, te stoga nisu ni pravili pogreške koje se nalaze u

---

4 Vezivanje roda uz sklonidbene vrste u hrvatskim je gramatikama i rječnicima urodilo neujednačenim odredbama roda u imenica na -a koje znače mušku osobu ili mušku i žensku osobu (*vojvoda, varalica, budala...*). Više o tome Tafra 2001.

suvremenim rječnicima. Problem nastaje, iako ne bi trebao biti, pri odredbi roda predikatne riječi, koja ima rod morfološki iskazan, kad je subjekt imenica *braća, djeca, gospoda* ili *vlastela*. Jedni jezikoslovci smatraju da je u rečenici *Djeca su dobra* spona u množini, a predikatna riječ u jednini ženskoga roda (Maretić 1963.: 435, Katičić 1986.: 73, *Hrvatska gramatika*: 425, Peti 2001.), a drugi da je u množini srednjega roda (Babić 1998.: 59). Starčević vrlo jednostavno i ispravno utvrđuje da te imenice imaju atributno slaganje po rodu, “polak plemena”, a predikatno po značenju, “polak zlamenovanja” (str. 31), dakle gramatičko i semantičko. Navodeći primjere: *dobra dica slushaju roditelje, cseljad su kazala...*, *gospoda nisu virovala, a ne virovali*, ispravno zaključuje, s obzirom na to da te imenice znače množinu, da “njihova vrimenorics mora stati svaki put u vechbroju” (str. 30). Starčeviću u prilog ide primjer koji navodi Babić (1998.: 61): *Mi djeca idemo prva i čegrtamo, čegrtamo*. Budući da su zamjenica i glagoli u toj rečenici u množini, Starčević se ne bi složio s nekim jezikoslovcima da je samo predikatni pridjev u jednini. Babić također uopće ne dovodi u sumnju da bi bila jednina jer je taj primjer naveden kao srednji rod. I još jedan primjer koji on navodi (str. 59) potvrđuje da predikatni pridjevi u tom tipu sročnosti nisu u jednini ženskoga roda. Naime, vrlo rijetko glagolski pridjev može doći i u muškom rodu: *Gospoda su katkad skidali šešire*. Ako je u tom primjeru riječ o množinskom obliku muškoga roda, ne može u primjeru *Gospoda su katkad skidala šešire* (koji je prema Starčevićevoj gramatici jedino ispravan) biti posrijedi odjednom jedninski oblik ženskoga roda. Neki jezikoslovci osim množinskoga slaganja dopuštaju i jedninsko: *Gospoda su zadovoljna* i *Gospoda je zadovoljna* (Pranjkić 1984.: 175).⁵ I u tom slučaju logičan je zaključak da se s promjenom broja u sponi mijenja i broj u imenskom predikatu.

Upravo zbog dvojake sročnosti, jedne atributne, a druge predikatne, Starčević smatra da bi trebalo za zbirne imenice uvesti *skupno pleme*, tj. skupni rod, četvrti uz postojeća tri. Premda se uz rod mijenja i broj, Starčević ne govori o još jednoj oznaci kategorije broja. Mirko Peti pak (2001.) pristupa zbirnim imenicama suprotno od Starčevića, rješavajući samo problem broja u tih imenica, pa uz jedninu i množinu dodaje *zbrojinu* kao treću oznaku kategorije broja, ali ne zbog nepodudarnosti broja u te dvije vrste sročnosti, nego stoga što smatra da su imenice *lišće, studenti* (u sintagmi *petero studenata*) i *Hrvati* (narod) zbirne imenice te da u njih nije riječ o “pravoj jednini” i “pravoj množini”, nego o *zbrojini*. U svakom slučaju kad se proučava leksičko-semantički razred imenica koje veže zbirnost, vidi se da među njima ima dosta razlika upravo zbog razlike u zbirnosti. Zbirnost se u imenice *djeca* očituje kao ukup-

5 U tom je slučaju razlika u značenju, jedno je ‘skupina pojedinaca od kojih je svaki gospodin’, a drugo je ‘gospodska klasa’. Vidi o tome Stevanović 1936.

nost pojedinaca neutvrdiva broja, pa je to razlog zašto je predikatno slaganje uz tu imenicu prema značenju, dakle zašto je predikat u množini. Dotle se u imenice *lišće* zbirnost shvaća kao mnoštvo, kao ukupnost⁶, bez uočavanja jedinki, zbog čega je moguće samo jedninsko slaganje. Starčević je vrlo dobro osjetio jednu drugu razliku u značenju zbirnih imenica, pa ih je podijelio na *dionivo*⁷ i na *inokupno*⁸ (ime). U prve pripadaju, primjerice, *jato*, *četa*, a u druge *narod*, *puk*, *vojska*. Prve, po Starčeviću, označuju dio cjelinc, a druge potpunu cjelinu. Na prvi pogled nema razlike među tim imenicama jer sve mogu nastupiti kao jedinice koje se broje: *dvije čete*, *dvije vojske*. Međutim, leksičko značenje prvih ne dopušta upotrebu gradacijskih kvantifikatora uz njih: **malo čete*, **puno čete*, ali dopušta uz druge: *malo vojske*, *puno vojske*.

Kao potkrepu izrečenoj tvrdnji da su dijelovi Starčevićeva opisa nadmašili suvremene gramatičke opise, dodat ćemo uz prikazano shvaćanje zbirnih imenica i njihovu definiciju: “Imena obchinska mogu jedno cilo iz vishe nerazdijljivih od iste varste sastavljeno izrechi: ime takvo zlamenujuče zove se ime *sakupivo*” (str. 13). Prema *Hrvatskoj gramatici* (str. 100) zbirne imenice znače “skup pojedinih primjeraka shvaćenih kao cjelina u kojoj se ne izdvaja pojedini član toga skupa”. Obje definicije navode prototipna obilježja tih imenica: opće imenice, cjelina, skup neizdvojivih članova, ali Starčević ima još jedno, vrlo važno za razumijevanje zbirnosti: članovi su skupa iz iste vrste. Stoga je definicija u današnjoj gramatici nepotpuna.

Po obradi semantičke kategorije neodređenosti/određenosti Starčević je također uvelike nadmašio suvremene hrvatske gramatike. Dok je u njima ta kategorija obrađena u vezi s pridjevima, i to uglavnom više u morfologiji nego u sintaksi, premda ona uopće nije morfološka kategorija, Starčević uočava različite načine izricanja te kategorije u jeziku. Nevjerojatno je da je on čak prije gotovo dva stoljeća tako znalački otkrio glavne oznake te kategorije, o kojima se tek u novije vrijeme u kroatistici počelo pisati. Primjerice, generičkom se upotrebom imenica izriče određenost jer se identificira vrsta: *kruh je najzdravija jestojska*. Upotreba superlativa također izriče određenost jer se izdvaja jedan među svim članovima jedne vrste. Određenost se može izreći i na druge načine, kao što se vidi iz Starčevićevih primjera: *kruh moje ujne*, *kruh ovih triu pekarah jest lip*.

6 Peti (2001.) govori o *zbroju* kao “obliku sadržaja zbirnih imenica”. Taj je naziv neprikladan jer označuje količinu matematički iskazivu, a u zbirnih je imenica riječ o leksičkom značenju kojemu je glavna sastavnica *ukupnost istorodnih predmeta* koji se ne mogu zbrojiti, pa se stoga ne može ni govoriti o zbroju.

7 Na str. 25 ima *dionosakupivo*.

8 Starčević je riječ mogao preuzeti od Voltića ili Stullija.

I zamjenicama se može izreći (ne)određenost. Tako upitna zamjenica “*tko* sluxi za upitati obchinski; a *koj* ima razumak na blixie stisnut, i jacse odredjen” (str. 48). U pitanjima *Tko je došao* i *Koji je došao* prvo je općenitije, neodređeno, a drugo je konkretnije jer se pretpostavlja da se već misli na nekoga poznatoga, određenoga.

Upotrebom padeža može se razlikovati određeno od neodređenoga. Tako se partitivnim genitivom izriče neodređeno, a akuzativom određeno. Starčević lijepo objašnjava da se u rečenicama *Daj mi vina, donesi mi kruha, kupi mi mesa* “ne govori odredno i posebno od ovoga oli onoga *vina*, oli *mesa*... nego obchinu od kruha, vina, mesa. [...] Kada-bo cilo shtogod ponase razumivamo, 2. pad. mista ne ima: *donesi-mi vino, vodu, meso* razumi se odlucno ovo ali ono vino, meso, ali ova ali ona voda” (str. 101).

I to nije sve što je Starčević imao reći o kategoriji neodređenosti/određenosti. Samo je vrstan jezikoslovac mogao uočiti značajniju razliku u upotrebi svršenoga i nesvršenoga glagolskoga vida te svu složenost fonoloških, morfoloških, sintaktičkih i semantičkih razlika između određenoga i neodređenoga pridjeva. Stari su hrvatski gramatičari znali da postoji razlika u atributnoj i predikatnoj upotrebi određenih i neodređenih pridjeva, ali nisu znali da postoje i druge razlike. Jedna od njih su i njihove naglasne alternacije koje su toliko složene “da se skoro nishta mucnije od ovoga u ilirskom jeziku ne nahodi” (str. 39). Starčević nije imao problema u njihovu bilježenju: *Mlâdâ mlâda josh ni je dosta mlâda, ali je stârî starac vishe nego star*, što odgovara današnjemu bilježenju: *Mlâdâ mlâda jôš nije dôsta mlâda, ali je stârî stârac više nêgo stâr*. Njemu je razumljiva i razlika u njihovu značenju. Neodređeni lik znači svojstvo predmeta “obcheno i neodredjeno”, a određeni to svojstvo konkretizira, odnosno ima “odredno i na blixie stisnuto zlamenovanje” (str. 38). Nazivi *određeni* i *neodređeni pridjevi* ući će u upotrebu tek krajem 19. st., a njihove zametke nalazimo u Starčevićevim nazivima *odredno* i *neodredjeno zlamenovanje*. Za Starčevića je dakle važna razlika u značenju tih pridjeva, a ne u sklonidbi. Zbog toga nas je mogao zadiviti svojom odredbom da drugo znači *Mlad csovik svashto ucsini*, a drugo *Mladi csovik svashto radi*. Naoko jednake rečenice prenose potpuno različite obavijesti. Razlika je nastala zbog upotrebe određenoga i neodređenoga pridjeva te svršenoga i nesvršenoga glagola, pa se rečenice mogu parafrazirati ovako: *Čovjek koji je mlad može svašta učiniti* i *Taj čovjek koji je mlad upravo svašta radi*. U prvoj rečenici neodređenim pridjevom nije identificiran agens, a prezent svršenoga glagola izriče relativnu sadašnjost koja se odnosi na svako vrijeme, dakle upućuje na neodređenost. U drugoj je rečenici određenim pridjevom agens identificiran, a nesvršenim prezentom izrečena je apsolutna sadašnjost.

Savjetništvo je česta pojava u hrvatskom jezikoslovlju, ponekad izdvojeno, a ponekad uklopljeno u druge priručnike. U *Ričoslovici* ga ima također. Za-

nimljivo je da su neki savjeti u njoj i danas aktualni te se čini da uporabna norma ide svojim putem, a kodifikacijska svojim jer se s normativnoga stajališta stalno ponavljaju iste pogriješke. Navest ćemo ovdje tri takve. Starčević propisuje da treba reći *daska od drveta*, a ne *iz drveta* jer prijedlog *iz* dolazi ako znači “izvodjenje”: *izvadit cvit iz rakié* (str. 102). *Ričoslovica* preporučuje da se umjesto prijedloga *pri* i *kod* upotrebljava prijedlog *u* uz genitiv kad znači pripadanje ili nečije područje: *u mene*, *u tebe*. Premda se u naše vrijeme sve više upotrebljava upravo *kod* u tom značenju, u njegovanijem se jeziku prednost daje prijedlogu *u*. I danas se često pogriješno upotrebljava veznik *ni*, vjerojatno kao i prije dva stoljeća, jer je Starčević bio ponukan da naglasi kako veznik *ni* ne stoji nikada pred glagolom. Očito je mislio na potvrdne rečenice jer u niječnima može stajati i pred glagolom (*Ne može ni plakati*).

Jezično čistunstvo

Jezično je čistunstvo stalnica povijesti hrvatskoga književnoga jezika. Na žalost još nema studija kojima bi se pokazalo koliko je hrvatski jezik zaista čist od posuđenica barem u onim razdobljima kad se najviše brinulo za jezičnu čistoću, primjerice nakon *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (1967.) ili posljednje desetljeće nakon stvaranja hrvatske države. Istraživanje bi vjerojatno pokazalo da nije ni izdaleka bio toliko čist koliko su protivnici, pa i ismijavatelji njegove čistoće mislili da jest.⁹ Rijetko tko danas može na hrvatskom jeziku napisati tekst, pogotovo znanstveni bez posuđenica. (Ni ovaj nije u tom uspješan zbog nedostatka hrvatskih istovrijednica za posuđenice, a nešto i zbog opasnosti od nerazumljivosti kad bi se neke i upotrijebile.) Starčević je uspio. *Ričoslovica* je pisana hrvatskim jezikom uz tako mali broj posuđenica da se one mogu zanemariti (*meštar* ‘učitelj’, *ajer* ‘zrak’, *hram*...). Sve je nazivlje domaće, što je za ovu vrstu teksta bitno. Našavši se pred leksičkim prazninama, naši su pisci u prošlosti, dakle i jezikoslovci, radije prevodili i tvorili nego posuđivali. Starčević je neke prevedenice i tvorenice preuzeo iz starije literature, npr. iz Stullijeva rječnika, a neke je i sam stvarao. Među prevedenicama ima iz njemačkoga (*rječoslovlje* < Wortlehre, *vrimenorics* < Zeitwort) i naravno iz latinskoga i grčkoga (*kopnomirje* < grč. geometría, *pri-davno ime* < lat. nomen adiectivum). Kad je riječ o jezičnoj čistoći, Starčeviću svakako pripada vodeće mjesto.

9 Na prvi se pogled čini da je posljednje desetljeće 20. st. bilo obilježeno izrazitijim jezičnim čistunstvom, ali pogled u današnje rječnike pokazuje suprotno. Zar *Paraskeva*, *vaspítati*, *slovesno*, *volšeban* i slične riječi pripadaju korpusu “živoga hrvatskoga govornoga i pisanoga jezika” (iz predgovora *Hrvatskomu enciklopedijskomu rječniku*)?

Zaključna napomena

Ponekad se čuje retoričko pitanje bi li standardizacija hrvatskoga jezika imala drukčiju povijest da Frankopan i Zrinski nisu pogubljeni 1671. godine u Bečkom Novom Mjestu s obzirom na njihovu društvenu i kulturnu moć i s obzirom na tronarječnu osnovu književnoga jezika koji se njegovao u njihovu krugu. Tronarječno je prožimanje odlika hrvatskoga književnoga jezika od samih njegovih početaka, u ozaljskom je književnojezičnom krugu doživjelo svoj vrhunac, a nikad nije prestalo, osim u vrijeme novoštokavskoga purizma tijekom 20. st. Na suprotnoj strani stoji Šime Starčević koji ne dopušta miješanje ni sinonimne oblike, koji je stroži u propisivanju. Pitanje što bi bilo da je njegova književnojezična koncepcija prevagnula, ne mora ostati bez odgovora. Svakako bi bilo manje potresa i mirnije bi se završila standardizacija.

Što je pak nama danas *Ričoslovica* nakon 190 godina? S jedne strane ona je od svih starijih jezikoslovnih djela najbolji pokazatelj novoštokavskoga obilježja standardizacije hrvatskoga jezika prije same kodifikacije novoštokavske norme. Ona je i dokaz njegove izgrađenosti jer je metajezik hrvatski, bez posuđenica. S druge strane ona je, unatoč svojim mnogim nedostacima, o kojima zasad nismo govorili, u nekim dijelovima vrhunsko jezikoslovno djelo, jer su spoznaje o pojedinim jezičnim kategorijama u skladu sa suvremenima i jer mogu proći sve suvremene znanstvene provjere. Pa i više, današnji bi jezikoslovci mogli u *Ričoslovici* naći poticaja za svoja istraživanja. Nakon pažljiva iščitavanja te male gramatike Starčević se pokazuje u novom svjetlu. On nije više samo prznica iz *Zore dalmatinske* i *Glasnika dalmatinskoga* koji ne štedi attribute da bi ocrnio zagrebački *rogati vrstopis*, nego je vrstan gramatičar koji gramatičke odnose zna protumačiti kao odnos zavisnosti (“ime s’ drugim ovako vladajuče... kao gospodar kuchom”; str. 101) i čiji se opis novoštokavskoga naglaska, kategorije roda, neodređenosti/određenosti te zbirnosti može svrstati u najbolje hrvatske jezikoslovne stranice.

Literatura

- Anić: V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1998.
 Babić, S., 1998.: *Sročnost u hrvatskome jeziku*, Matica hrvatska, Zagreb
 Drechsler, B., 1912.: Pop Šime Starčević, *Veda*, dvomesečnik za znanost in kulturo, 2, sv. V: 436–444, sv. VI: 542–553, Nova Gorica
 Hrvatska gramatika: E. Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
Hrvatski enciklopedijski rječnik (ur. R. Matasović i Lj. Jojić), Novi Liber, Zagreb, 2002.

- Ivšić, S., 1912.: Akcenat u Gramatici Ignata Alojzija Brlića, *Rad JAZU*, 144
- Junković, Z., 1978.: Šime Starčević i fonološki opis novoštokavskih naglasaka, *Jezik*, 25(3): 80–85
- Katičić, R., 1986.: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Nacrt za gramatiku, HAZU i Globus, Zagreb
- Maretić, T., 1963.: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb
- Peti, M., 2001.: Zbrojina, *Raspr. Inst. hrvat. jez. jezikosl.*, 27: 209–250
- Pranjković, I., 1984.: Zbirne imenice i kategorija broja u hrvatskom ili srpskom jeziku, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 13/1: 171–175, Međunarodni slavistički centar, Beograd
- Starčević, Š., 1812.a: *Nòva ricsòslovica iliricska* vojničkoj mladosti krajicsnoj poklonjena trúdom i nástojánjem Shime Starchevicha xupnika od Novoga u Líci, *Slovima Gaspara Weis*, Trst, 126 str.
- Starčević, Š., 1812.b: *Mozin Nòva ricsòslovica iliricsko-francèzka* prineshèna po Shími Starcevechichu xupniku od Novoga u Líci na potribovánje vojničke mladosti iliricskih dárxàvah, *Slovima Gaspara Weis*, Trst, 311 str.
- Stevanović, M., 1936.: Predikat zbirnih imenica, *Naš jezik*, IV: 202–206
- Tafra, B., 1993.: *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Matica hrvatska, Zagreb
- Tafra, B., 2001.: Razgraničavanje roda i spola (gramatički i leksikografski problem), *Raspr. Inst. hrvat. jez. jezikosl.*, 27: 251–266
- Tafra, B., 2002.: *Jezikoslovac Šime Starčević*, u knjizi: Shime Starcevech, *Nòva ricsòslovica iliricska vojničkoj mladosti krajicsnoj*, pretisak, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
- Trubecki, 1960.: N. S. Trubeckoj, *Osnovy fonologii*, Moskva (izvornik: N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, Prag, 1939.)
- Vince, Z., 1960.: Rad pravopisne komisije u Zadru god. 1820., *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru*, I: 66–81

Sažetak

Branka Tafra, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
UDK 811.163.42, znanstveni članak,
primljen 30. kolovoza 2002., prihvaćen za tisak 27. rujna 2002.

RIČOSLOVICA by Š. Starčević – 190 Years Later

Nova ričoslovica ilirička (1812) by Šime Starčević is the first Croatian grammar written in the Croatian language. The author in this paper analyses the description of the neoštokavian stress, gender category, the category of definiteness/indefiniteness, collective nouns and language purism. The author concludes that Starčević's work is a unique and unsurpassed contribution to Croatian linguistics.